ISSN 0236-0551 LIAUDIES KULTŪRA. 2012/5 (146)

Tradicinė lietuvių mokymosi griežti liaudies muzikos instrumentais metodika: pradžiamokslis

Toma GRAŠYTĖ

Straipsnio objektas – vaikų mokymo(si) griežti tradiciniais liaudies muzikos ar garso instrumentais metodika. Siekiama atskleisti pagrindinius mokymosi etapus, akcentuojamas mokymasis iš klausos. Tyrimo metodai – lyginamasis tipologinis, iš dalies remiamasi kokybiniais interviu. Daroma išvada, kad pradedant mokytis labai svarbūs žaidimo elementai, vėliau itin svarbiais tampa prigimtiniai muzikiniai vaiko gabumai ir užsispyrimas. Mokantis ypač didelę įtaką turi šeima – tėvai, artimieji bei pripažinti muzikantai.

Prasminiai žodžiai: smuikas, mokymasis griežti, piemenavimas, tradicinė mokymosi metodika.

Įvadas

XX a. antrojoje pusėje etnomuzikologai atkreipė dėmesį, jog tiriant tradicinę muzikinę kultūrą, muzikinį mąstymą, svarbūs ir mokymosi muzikuoti tyrimai. Anot etnomuzikologės Marcijos Herndon, „muzikinės tradicijos perdavimo būdas iš esmės yra susijęs su visa šios kultūros tikėjimų ir vertybių sistema. Kultūroje pasitelkiamas mokymosi metodas suteikia mums svarbios informacijos ne tiek apie mokymosi procesą, kiek apie tos kultūros muzikinį mąstymą.“[1]

Iki šiol nebuvo išsamiau tyrinėta, kaip tradiciškai vaikai buvo mokomi griežti smuiku, bet informacijos rūpima tema galima atrasti įvairiuose šaltiniuose. Pirmasis tokių žinių pateikė Stasys Paliulis[2]. Apie tai užsimenama ir kitų etnoinstrumentologų bei etnografų darbuose.[3] Etnomuzikologė Gaila Kirdienė monografijoje „Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje“ aprašė pradedančiųjų muzikantų instrumentus, atkreipė dėmesį į smuikų derinimą, laikymą, daug dėmesio skyrė šeimos smuikavimo tradicijoms.[4] Svarbūs ir etnomuzikologo Evaldo Vyčino pastebėjimai apie vaikų muzikinius žaislus bei jų reikšmę ugdymo procese.[5] Smuiko muziką tyrinėję G. Kirdienė ir E. Vyčinas pastebėjo, kad *vaikiški smuikai* panašūs į senuosius chordofonus, smuiko pirmtakus.[6] Mindaugas Karčemarskas pateikė duomenų apie mokymąsi skambinti cimbolais.[7] Albertas Vytautas Baika mini armonikų meistrų rengtus muzikavimo mokymo kursus, aptaria griežimą iš klausos ir tradiciniam muzikavimui būdingą multiinstrumentalizmą.[8]

Nuo XX a. pabaigos lietuvių etnomuzikologų ir tautosakos tyrinėtojų darbuose vis dažniau remiamasi tradicinės kultūros pateikėjo (dainininko, muzikanto, šokėjo ir kt.) mintimis, pasisakymais apie rūpimą reiškinį. Tai padeda objektyviai atskleisti socialinį ir kultūrinį nagrinėjamo reiškinio kontekstą, tiriamos muzikinės kultūros atstovui svarbius dalykus. Šiame tyrime remiamasi ne tik XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios archyviniais bei jau publikuotais šaltiniais, bet ir išsamia trisdešimt penkių reprezentatyvių liaudies muzikantų pateiktos medžiagos analize. Daugiau kaip pusę šių pateikėjų apklausė autorė.[9]

Remiantis šokio tyrimų metodologija, darbe iš dalies panaudotas mokymo situacijos sukūrimo ir jos analizavimo metodas[10]: liaudies muzikantas buvo prašomas pamokyti griežti, mokymosi procesas filmuojamas, vėliau analizuojami videoįrašai. Dauguma pateikėjų – senyvo amžiaus liaudies muzikantai (vyrai ir moterys), gyvenantys įvairiose Lietuvos vietovėse (daugiausia Aukštaitijoje ir Dzūkijoje), perėmę savo krašto instrumentinės muzikos tradiciją ir griežti išmokę iš klausos. Tirta mokymosi griežti tradicija, dėmesį telkiant į pagrindinius mokymosi etapus – nuo kūdikystės iki paauglystės.

Vaikų garsiniai ir muzikiniai žaislai

Vaikų muzikiniam ugdymui itin svarbūs muzikiniai ar garsiniai *žaislai*. Lietuvių žodis *žaisti* be visiems žinomos reikšmės *linksmai leisti laiką ką veikiant; turėti pramogą*, turi ir kitą: *šokti, dainuoti bei*

Šeimos kapela. Šiaulių aps., Papilės vls. (dabar Akmenės r.). Apie 1937 m.
Etnomuzikos instituto nuotr. (EIA 112).

instrumentu griežti melodiją (LKŽe). Šia reikšme žodis *žaisti* vartojamas senuosiuose raštuose nuo XVI a. pabaigos. Jonas Bretkūnas 1590 m. „Postilėje" rašė: *Visada turėjo svečių didžių apstą, skamrokų, žaidėjų ir kitų linksminančių daiktų nemaž* (BPII195; LKŽe). Konstantinas Sirvydas 1642 m. žodyne smuikininką įvardija kaip *žaidėją striūnomis*.[11] Viena iš žodžio *žaidėjas* reikšmių: *tas, kuris griežia, muzikantas* (LKŽe: Pilypas Ruigys, 1747 m.; Frydrychas Kuršaitis, 1883 m.).[12] Jono Basanavičiaus 1902 m. sudarytame dainyne „Ožkabalių dainos" minima: *Nė muzikantėlių, nė žaidėjėlių, nė to didžio pulkelio, su kuriom parviliojo* (BsO85; LKŽe).

Pasak kultūros istoriko Johano Huizingos, visas socialinis visuomenės narių gyvenimas formuojamas žaidžiant, visų kultūrų kilmė glūdi žaidime.[13] Psichologai jau seniai yra atkreipę dėmesį į vaikų žaidimus kaip rimtą, vaikų vystymuisi labai reikalingą ugdomąją veiklą. Paskutiniaisiais dešimtmečiais etnomuzikologai atkreipė dėmesį ir į vaikų muzikinius žaislus, jų svarbą kultūros tyrimams. Pritardama E. Tailoro minčiai, Rūta Žarskienė teigė, kad „vaikų žaislų papročiai leidžia atkurti bene seniausius kultūros istorijos etapus – žmonijos istorijos vaikystės periodą".[14] Apie Lietuvoje naudotus muzikinius žaislus turime duomenų net iš XIII a. Iš archeologinių duomenų žinoma apie metalines dombreles, kaulines ūžynes, medinę fleitą ir molinius švilpukus.[15] Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė, aptardama lietuvių žaislus, į atskirą grupę išskiria garsinius žaislus, kuriuos pagal garso išgavimo būdą skirsto į saviskambius (barškučiai ir tarškynės), pučiamuosius (moliniai ir mediniai švilpukai) ir styginius (pūsliniai lankai ir smuikai). Pasak autorės, tokie daiktai „gali būti įvardinti ne tik kaip vaiko žaislas, bet ir darbo įrankis, signalinė priemonė, muzikos instrumentas ir netgi dailės kūrinys.[16] Vaikų garso ar muzikos žaislus visai pagrįstai galime vadinti instrumentais, atitinkančiais mažo vaiko suvokimo lygį.

Pirmaisiais muzikavimo bandymais galime laikyti kūdikių žaidimą su barškučiais ar įvairiais aplink esančiais daiktais, kuriais išgaunamas garsas, vyresni, 5–7 metų vaikai, pasak Z. Kontautienės, tampa reiklesni daiktams, su kuriais žaidžia, kyla poreikis patiems juos pasigaminti – *„žaidimuose mėgdžiodami suaugusiųjų darbą, jų elgesį, pergyvenimus, vaikai tartum tampa visuomeninio gyvenimo dalyviais, įeina į tikrųjų socialinių santykių pasaulį"*.[17]

Piemenų instrumentinio muzikavimo pamokos

Instrumentinio muzikavimo pradžia buvo susijusi su piemenavimu. Daugelis muzikantų iš visos Lietuvos prisimena, jog bene pirmieji praktinio muzikavimo įgūdžiai buvo įgyti būtent piemenaujant: kerdžiaus ar vyresniųjų piemenų pamokyti, iš gamtoje randamų medžiagų mažieji pasidarydavo įvairių rūšių muzikos instrumentų (saviskambių, aeorofonų, chordofonų) ir jais muzikuodavo, žaisdavo. Vaikų muzikos instrumentų meistravimas nėra betikslis, teigia E. Vyčinas, jis susijęs su tradicine pedagogika: norint išmokti groti, būtina pačiam pasidaryti instrumentą.[18]

Vienas pirmųjų apie vaikų darytus muzikos instrumentus bei grojimo jais metodiką rašė Adomas Vitauskas. 1940 m. straipsnyje „Piemenų muzikos instrumentai" jis dar greta vartoja žodžius *griežti* ir *žaisti*: „Nusibodus griežti, imdavo kitaip žaisti". Apie piemenų instrumentus jam pasakojęs Skurvių k., Padubysio vls., gyventojas P. Bagarauskas mini piemenų orkestrus – *komplecus*, į kuriuos susirinkę piemenys grieždavo įvairiais muzikos instrumentais, kartais pritardavo mušdami į seną špižinį puodą, lentą ir pan.[19] Toks triukšmingas piemenų orkestrų muzikavimas labiau primena kolektyvinį žaidimą, kurio metu žaidžiama „muzika", nei muzikavimą estetine prasme. Muzikinius piemenų žaislus mini ir Balys Buračas, Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė, Stasys Paliulis, Juozas Žilevičius.[20]

Piemenų mokytoju dažniausiai tapdavo kerdžius. Mikalojus Katkus etnografinėje apybraižoje „Balanos gadynė" mini kerdžių Tadeušą Iešmantą, piemenims buvusį didžiuliu autoritetu. Vienas svarbiausių jo ganymo įrankių – trimitas – buvo laikomas „įtakingu", todėl piemenukai neatsisakydavo progos jį papūsti ir tuo itin didžiuodavosi.[21]

Taigi piemenys išmokdavo pasigaminti nesudėtingų instrumentų. Žinomas Skriaudžių k. kanklininkas K. Banionis, iš tėvo gavęs „piemenų svajonę" – lenktinį peilį, ganydamas pasidarydavo barškalų, kuriuos kabindavo karvėms po kaklu.[22] B. Buračas mini iš builio stiebo darytus skudučius, ožragius, trimitus, birbynes ir pabrėžia, kad išmokti pasigaminti tokį instrumentą būdavo privalu: „Seniau kiekvienas piemenėlis mokėdavo birbynę pats pasidaryti ir ja pagroti. Birbyne groti išmokdavo bandą ganydami, pasižiūrėdami vienas į kitą. Anuomet piemenėliui būdavo didelė gėda nemokėti dūdelės pasidaryti ir ja pagroti."[23] Ne vienas muzikantas prisimena vaikystėje grojęs paties pasidarytais *švilpukais*, *triubelytėmis*, *švilpomis*.[24] Šiais instrumentais daugiausia ir muzikuodavo piemenaudami, klaidžiodami po miškus, išdykaudami.[25]

Anot B. Buračo, apie 1936 m. Ukmergės apskr., Vidiškių mstl., piemenys į ganyklas dažnai nešdavosi *nors kokią palaikę smuikę*. Ganydami ir per piemenų šventes smuikais grieždavo įvairias daineles, šokius, žaidimus, pamėgdžiodavo gamtos garsus. Muzikavimo mokymosi situaciją puikiai iliustruoja kanklininko Prano Stepulio (g. 1913 m. Seinų aps.) prisiminimai apie „tėviškės konservatorijas": „Žaisdavome muzikavimą, ypač smuiku. Imituodavome jo grojimą. Ant lentelės pritvirtini siūlų, įtempi po jais pakišta balanėle („kumelaite"), iš arklio uodegos ašutų pasidarai smičių, išsmaluoji ir čirpini – cy, cy, cy... Ir dainuoji [...]. Kai surandi smuikely kokią galimybę išvesti melodiją – tai toks grožis, nors sutirpk. Tetos sakydavo – prabilo smuiko smegenys. Taip, matyt, liaudies kūryba gimsta ir plinta. Be jokių muzikos mokslų, užtenka nusiklausyti ir ką nors nuo savęs pridėti. Taip laikui bėgant pasidarai muzikantu."[26]

Turime ir daugiau duomenų apie piemenaujant pasidarytus pirmuosius „smuikelius". Septynių – keturiolikos metų vaikai iš paprastos neįliemenuotos lentelės pasidarydavo balanos smuikų, vietoj stygų – siūlai, vielos, o kartais ir pirktinės stygos.[27] Pasak žymaus smuikininko Juozo Žilvičio (Telšių apskr.) sesers, – „jo pirmas žaislas buva tą smuiką čyrenti."[28]

B. Buračas mini ir *vaikų skripkas*, gamintas iš kiaulės pūslės. Jų išvaizda priminė *liaudies smuiką*: išdrožiama medinė smuiko formos lentelė, pritaisoma pūslė, ant kurios užtempiamos bent 3 žarninės stygos; dar pritaisomi trys mediniai stygų varžikliai: „*Grodami čyruoja stygas tam tikru brūkštu ir mygia stygas pirštais, panašiai kaip ir tikru smuiku*."[29] Panašų instrumentą yra minėję liaudies muzikos instrumentų tyrinėtojas Juozas Žilevičius, Seinų ir Punsko krašto smuikininkai Juozas Jančas ir Jonas Nevulis.[30] E. Vyčinas tokį instrumentą sieja su muzikiniu lanku.[31]

Albinas Batavičius (Tauragės apskr., Batakių vlsč.) pasakojo, kad XX a. viduryje piemenys rezonatoriui panaudodavo litro talpos konservų dėžutę. Tokį smuiką piemenaudamas vaikystėje darėsi ir puikus liaudies muzikantas Feliksas Baltrušaitis, tik jis rezonatorių prisitaisydavo ties stygomis lentelės nugaros pusėje.[32]

Instrumentų darymas vaikystėje, kaip ir muzikavimas jais, buvo įprastas užsiėmimas. Kita vertus, muzikantai prisimena, kad piemenaudami jie ne muzikuodavo, bet „žaisdavo muzikavimą", taigi jiems buvo svarbi ne išgaunamo garso, instrumento kokybė, o grojimo

procesas, žaidimas. Taigi vaikų muzikiniai žaislai nėra menkaverčiai, net jei jie „tiek prasti, kad griežti beveik netinka".[33] Pradėję muzikuoti savo pasidirbtais *žaislais*, vėliau juos pakeisdavo „tikraisiais" muzikos instrumentais.

Taigi pirmąjį muzikos instrumentą vaikas dažnai pasidarydavo pats, o įvertinę jo pastangas, vėliau tėvai nupirkdavo rimtesnį instrumentą. Meistravimas ugdė vaiko kūrybingumą, lavino vaizduotę, siekdamas užsibrėžto tikslo, vaikas turėjo parodyti kantrybę ir ryžtą. Šios savybės, tvirta vaiko motyvacija itin svarbios muzikantui.

Violeta Černelytė (g. 1988 m.) su savo pirmuoju smuiko mokytoju seneliu Jonu Jakubausku (g. 1930 m.) griežia savo namuose. Seinų vls., Žagarų k. 2009 m. *Dainiaus Juciaus nuotrauka.*

Vidinė motyvacija ir gebėjimai

Kaimo muzikantai, paklausti, kokias pagrindines savybes privalo turėti žmogus, norintis tapti geru muzikantu, beveik vieningai teigė, kad svarbu: 1) noras muzikuoti; 2) gera muzikinė klausa; 3) nuolat tobulinami įgūdžiai.

Muzikavimo pradžią jie sieja su didžiuliu užsidegimu ir noru: „Jei nėr patraukimo, tai jau ne muzikantas, ir ne šokėjas, ir ne dainininkas" (Sigitas Šliaužys).[34] Pasak Jono Širvio, „muzikai raikia ukvatas ir jaunuma..".[35] Žemaičių smuikininkas Stanislovas Berenis prisimena tiesiog prigimtinį potraukį muzikai ir ypač didelį norą išmokti griežti smuiku: „Poterius kalbėdamas mintyse tik apie smuiką galvodavau – „kaip jį įsigyti, kaip reikėtų groti"... Ir visuomet tos pačios mintys. Dar būdamas piemenuku, pasidariau smuikelį ir ėmiau griežti. Tėvas kritiškai vertino mano čirškinimą, todėl mokiausi pasislėpęs."[36]

Vidinė muzikanto motyvacija svarbi ir tobulinant įgūdžius. Pasak Ischtos Lehmann, „vidinė motyvacija (vidinis stimulas) – vertingiausia motyvacijos forma. Ji atsiranda, kai vaikai deda visas pastangas iš smalsumo, malonumo ar susidomėjimo tema ar veikla, ir tuomet joks išorinis postūmis [...] jiems nereikalingas. Vidinis impulsas [...] didina ištvermę, stiprina koncentraciją."[37] Suaugusio žmogaus paskatinimas labai svarbus, bet ne mažiau svarbi ir vaiko asmeninė laisvė, padedanti formuotis kūrybingai, savarankiškai asmenybei. Šiomis ir šiandien aktualiomis nuostatomis paremta visa lietuvių tradicinė vaiko ugdymo, taip pat ir muzikinio, sistema.

Daugelis muzikantų, tiek savarankiškai išmokę griežti, tiek pamokyti artimųjų ar kitų muzikantų, pabrėžė, kad mokytis pradėjo savo noru. Griežėjai prisimena, kad tėvai neskatindavo mokytis ir nemokydavo vaikų, jei jie patys nerodydavo noro – prievarta vaiko neišmokysi.[38] Labai svarbi ir muzikinė klausa. Kaip pastebi G. Kirdienė, griežti smuiku skatindavo tik tokį vaiką, kuris turėjo labai gerą muzikinę klausą.[39] Mokinio klausą mokytojas dažnai tikrindavo duodamas išderintą instrumentą ir liepdamas jį sustyguoti. Be to, mokiniui liepdavo pakartoti mokytojo pagriežtą melodiją ir vertindavo itin reikliai: „Iškart pasimato, ar išmoks, ar ne. Jeigu jau negali pagrajyti, tai iš tokio muzikantas niekuomet nebus."[40]

Pradedantis muzikuoti vaikas paprastai jau turėjo savo muzikanto idealą. Juo dažnai tapdavo namuose griežiantis šeimos narys ar giminaitis. Jeigu artimiausioje aplinkoje muzikanto nebūdavo, tuomet vaikas dairydavosi jo kaimynystėje. Muzikanto autoritetas buvo didelis. Vaikas nusižiūrėdavo, kaip jis laiko instrumentą, griežia, klausydavo melodijų, jas įsidėmėdavo ir grįžęs bandydavo pakartoti. Smuikininkas Stasys Jakubauskas (g. 1930 m. Seinų krašte) prisimena, kaip girdėdavo kaimynystėje griežiantį vyresnį muzikantą Jasių Jasinską,

nueidavo pas jį, paprašydavo palaikyti jo smuiką. Keletą smuikelių pasidarė ir pats: pirmą iš pušies, o antrą – iš liepos medienos. Jo anūkė Violeta Černelytė, kurią jis mokė smuikuoti, pirmiausia taip pat norėjo rankose palaikyti jo smuiką – „taip po truputį ir „apsirgo".[41] Skriaudžių kanklininkas K. Banionis prisimena, kad jį labai sužavėjo P. Puskunigio muzikavimas. Vėliau kanklininkas leido „apuostyti" savo kankles, ir tai paskatino K. Banionį pradėti muzikuoti. P. Puskunigis jam buvo didžiulis autoritetas: ir geras kanklininkas, ir puikus mokytojas, taip pat didelis lietuvybės puoselėtojas – *„pratino mus žaisti, gražiai elgtis, grynai lietuviškai kalbėti."*[42]

Šią mokymosi metodiką tęsia ir iš liaudies muzikantų šeimų, giminių kilę profesionalūs mokytojai. Algirdas Jančas pradėjo smuikuoti iš klausos, nusižiūrėdamas į griežiantį tėvą. Remdamasis savo patirtimi bei Algio Griciaus smuikavimo mokyklos pagrindinėmis idėjomis[43], ir muzikos mokykloje jis taiko „lietuvišką metodiką": iš pradžių moko griežti lietuvių liaudies melodijas iš klausos, mokydamas naujų kūrinių, visada pirmiausia pagriežia juos pats. Jis stengiasi, kad mokiniai matytų ir girdėtų, kaip smuikuoja jų mokytojas – „vaikui svarbus geras įspūdis, tikras instrumentas, geras tikras atlikėjas"[44].

Vaikų muzikinis ugdymas šeimoje

Vaikai polinkį į muziką dažnai paveldėdavo iš savo šeimos ar giminės. Pastebėję muzikinius gabumus, mokytis griežti dažnai paskatindavo artimieji, giminaičiai arba kaimynai. Mokyti dažniau imdavosi vyrai: senelis, tėvas, brolis, dėdė, rečiau – moterys. Tačiau senelės, motinos, tetos dainuodamos, žaidindamos vaiką, dažnai pirmos pastebėdavo vaiko muzikalumą.

Paprastai muzikuoti skatindavo vyriausiąjį vaiką, ypač sūnų. Muzikalioje šeimoje groti išmokdavo visi, tačiau muzikantais dažniau tapdavo berniukai. Pradedančiųjų muzikuoti amžius – nuo trejų iki dvidešimties metų. Ankstyviausiame amžiuje griežti pradėdavo muzikantų vaikai. Valentas Trainys prisimena savo muzikavimo pradžią: „Matyt, prigimtis davė. Vis rūpėjo armoniką nuo spintos nusitraukt. Tėvas mokėjo grot."[45] Šis trumpas apibūdinimas puikiai atspindi tradicinę mokymosi griežti metodiką. Nuolatos matydamas, girdėdamas muzikuojančius šeimos narius bei giminaičius, vaikas nesąmoningai perimdavo muzikinę tradiciją.

Kaip minėta, muzikavimo tradicijas dažniausiai perimdavo vyriausias šeimos vaikas, o jaunesnysis, net ir labai norėdamas muzikuoti, turėdavo mokytis slapčiomis. Muzikuojantis tėvas ar vyresnis brolis paprastai drausdavo ne tik mokytis griežti muzikos instrumentu, bet net ir paimti jį į rankas. Ypač senesnės kartos muzikantai tausodavo smuiką, veikiausiai dėl netvirtos, palyginti su kitais instrumentais, jo konstrukcijos, bijodami, kad vaikas gali sulaužyti ar kitaip sugadinti. Tačiau draudimas ne vieną vaiką tik dar labiau paskatindavo: „Kai draudė, dar didesnė akvata būdavo."[46] Vaikas dažnai pasiimdavo tėvo instrumentą, kai jo nebūdavo namuose, ir mėgindavo groti. Motina neretai žinodavo apie vaiko slaptą muzikinę praktiką. Punioje (Alytaus apskr.) gyvenantis A. Vitunskas prisiminė, kad „brolis armonika nedavė groti. Kartą jis pasigėrė ir nebegalėjo šokiuose groti. Brolienė, žinodama, kad aš kartais slapčia pačiupdavau armoniką, atnešė instrumentą ir prašė gelbėti. Nuo to laiko brolis nedraudė"[47].

Taip nutikdavo ir kitose šalyse. Magnusas Gustafssonas rašė apie pietinės Švedijos septintos kartos smuikininką Axelį Jonassoną. Kaip jauniausias vaikas šeimoje, Axelis tėvo nebuvo mokomas, muzikuoti jį skatino mama. Kai muzikantui tebuvo šešeri, ji nupirko ir pirmąjį instrumentą – lūpinę armonikėlę. Vėliau vyriausias brolis Johanas padovanojo seną akordeoną. Būdamas 8 metų, Axelis gavo pirmąjį muzikanto atlygį ir buvo pripažintas geru apylinkės muzikantu. Tačiau labiausiai jis norėjo išmokti griežti smuiku: *„Tėvas uždraudė man griežti jo smuiku. Jis buvo naujas (pagamintas 1907 m.), todėl saugojo, kad kas nesulaužytų. Geresnio už šį smuiką tėvas nebūtų galėjęs įgyti. [...] Tėvui išėjus, nusiimdavau smuiką nuo sienos, kur jis kabėdavo, ir pamėgindavau užgauti stygas. Kartais pagrieždavau vieną ar dvi frazes. Mama išgirdo, kad turiu gerą klausą, ir skatino mokytis griežti paslapčiomis. Po kurio laiko išmokau kelias senas tėvo melodijas."*[48] Po trijų mėnesių Axelis ryžosi išduoti savo paslaptį tėvui – paprašė jo smuiko, pirmiausia jį suderino ir pagrojo. Tėvas buvo nustebintas sūnaus gabumų ir pradėjo jį mokyti.

Mergaites groti mokydavo retai, nebent šeimoje nebuvo sūnų. Nuo seno vestuvėse dažniausiai grodavo vyrai, moterų pasitaikydavo rečiau. Muzikančių pagausėjo XX a. pradžioje, kai pradėjo keistis muzikavimo papročiai, ėmė kurtis šeimyniniai ansambliai, išpopuliarėjo įvairių rūšių styginiai ansambliai. Merginos ir moterys dažniausiai grieždavo pritariamaisiais instrumentais, pavyzdžiui, basetle, cimbolais, mandolina.

Pavyzdžiui, Transilvanijos muzikinėje tradicijoje dažnai smuiko ir *gardono*[49] ansamblyje muzikuodavo vyras ir žmona. Moteris atlikdavo pritariamąją partiją,

tačiau jos vaidmuo buvo labai svarbus – ji palaikė ritminę melodijos struktūrą. Įdomu, kad Transilvanijoje dauguma *gardono* muzikančių išmoko griežti dar būdamos mažos. Kadangi instrumentas gana sunkus, J. Zerkula mokėsi groti instrumentą laikydama ant kelių. Mama jai padėjo mokytis muzikuoti dainuodama, parodė reikiamas pozicijas.[50] Apie slaptą nuo šeimos mokymąsi groti pasakojo ir vengrė I. Molnár. Būdama maža ji labai norėjo skambinti *citra*, bet neturėjo nei instrumento, nei sąlygų muzikuoti, tad ant degtukų dėžučių pritaisiusi siūlų, pasidarė citros pavidalo instrumentą ir muzikuodavo paslapčia.

Moterys ugdydavo vaiko muzikinius gabumus nuo pat mažens, o paaugusius paskatindavo pradėti mokytis, net ir slapčia paėmus tėvo muzikos instrumentą. Norvegė Margareta Opheim prisimena, jog būsimieji geri smuikininkai iš savo motinų ar kitų jų aplinkoje gyvenančių moterų išmokdavo ir šokių melodijų.[51] Vengrijoje atlikti tyrimai taip pat skelbia, kad ir vokalinės, ir instrumentinės muzikos daugelis pateikėjų pirmiausia išmokdavo iš savo motinų ar močiučių. Jos dažnai net ir žodžiu skatindavo savo vaikus ar anūkus mokytis, kad ši muzika neišnyktų ir jie galėtų ją perduoti savo vaikams[52]. Lenkų etnomuzikologė Anna Czekanowska teigia, jog Lenkijos Tatrų kalnų aukštumų muzikos tradicijos ir šiandien daugiausia saugomos moterų. Vyrai labiau linkę įsisavinti muzikos naujoves, eksperimentuoti. Todėl, moterų nuomone, juos reikia kontroliuoti – mat grodami jie nesilaiko tradicijų. Jos suvokia, kad muzika yra svarbi Tatrų regiono etnokultūrinio identiteto palaikymo grandis, todėl su ja reikia elgtis pagarbiai.[53]

Apibendrinant tradicinio mokymosi griežti eigą, paranku pasiremti minėtojo M. Gustafssono pasiūlytu modeliu. Remdamasis Jonassonų šeimos iš pietų Švedijos pavyzdžiu, jis aprašė 10 tradicinio mokymosi etapų. [54] Su tam tikromis išlygomis tai būdinga ir lietuvių tradicijai.

Pagrindiniai mokymosi etapai yra šie: 1) tėvas draudžia vaikui liesti jo instrumentą; 2) vaikas pasidaro instrumentą (arba nuperkamas paprastas instrumentas mokymuisi); 3) vaikas (ypač jaunėlis) slapčia mokosi griežti tėvo muzikos instrumentu; 4) pirmasis kūrinys – dažnai girdimo kūrinio (dainos, giesmės, žaidimo ar šokio) melodija; 5) melodija pirmiausia pasidainuojama (paniūniuojama), tik po to griežiama; 6) tėvas įvertina vaiko muzikinius gabumus ir nuperka vaikui geresnį instrumentą; 7) pirmasis viešas pasirodymas šeimyniniame ansamblyje drauge su tėvu; 8) vaikas griežia vienas arba naujai suburtame kaimo muzikantų ansamblyje; 9) vaikas išmoko tėvą naujų, kaime populiarių šokių melodijų; 10) sūnus ir tėvas viešose kaimo erdvėse griežia atskirai, kaip lygiaverčiai muzikantai.

Tradicinių instrumentinio muzikavimo mokymosi būdų taikymas šiandien

Tradiciškai muzikuoti buvo mokomasi iš klausos. Taip griežti ir šiandien neretai išmoksta lietuvių folkloro kolektyvų muzikantai. Šis mokymosi būdas skatinamas ir aktyviai taikomas kasmetiniuose tradicinio muzikavimo kursuose, vykstančiuose Kelmėje, Birštone, Visagine arba įvairių folkloro festivalių (*Baltica*, *Griežynė*, *Skamba skamba kankliai*, *O kieno žali sodai* ir kt.) kūrybinių dirbtuvių metu.

Mokymosi griežti smuiku tradicijos gyvybingumą atskleidžia vieno atvejo analizė. Greta Cydzikaitė (g. 1992 m., gyv. Mažeikiuose) tradicinio smuikavimo iš klausos savarankiškai pradėjo mokytis prieš trejetą metų, būdama šešiolikmetė, kai atėjo į vaikų folkloro ansamblį „Alksniokā“.[55] Griežti ją pradėjo mokyti kiek vyresnė Monika Šakytė, bet ji nemokė, nei kaip laikyti smuiką, nei kaip dėlioti pirštus, tiesiog pagriežė šokio *Lelinderis* melodiją. Greta ją išmoko per vakarą, vėliau ir keletą kitų, o po dviejų savaičių jau smuikavo koncerte – taip pat greitai daugelis liaudies muzikantų pradėdavo griežti jaunimo šokių vakarėliuose. Mergina griežti smuiku norėjo nuo vaikystės. Nors muzikos mokykloje mokėsi skambinti pianinu, nepraleisdavo progos pagriežti draugės smuiku. Vaikystėje net buvo pasidariusi kartoninį smuikelį (maždaug A4 formato lapo dydžio – tam, kad būtų patogu ant peties pasidėti) ir įsivaizduodavo, kad juo griežia: „Visą laiką labai norėjau išmokti groti smuiku. Aš pati žinau, kad nemoku, bet įsivaizduoju, kad rankas dėlioju kaip turi būt, kaip profesionalė, ir tai man padeda stengtis. Reikia labai gerai įsiklausyti, nesvarbu, kokia muzika, ir įsivaizduoti, kad gerai groji, arba įsivaizduoti ką nors kitą gerai grojantį, tai padeda išmokti.“ Tad pagrindiniai tradicinio mokymosi griežti principai išliko panašūs. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau.

Mokymuisi iš klausos daugiausia dėmesio skiriama ir kitose šalys. Novegijoje dauguma Hardangerio smuiku griežiančių muzikantų kūrinių mokosi iš klausos ir skeptiškai žiūri į mokymąsi iš natų. Tyrinėtoja R. Knudsen pastebėjo, kad liaudies muzikos mokymasis iš klausos padeda išmokti, įsidėmėti ir išlaikyti aktyviame repertuare žymiai daugiau kūrinių, negu mokantis iš natų.[56]

Išvados

1. Lietuvių kalbos žodžio *žaisti* reikšmės (tarp jų – šokti, dainuoti, instrumentu griežti melodiją) leidžia siūlyti prielaidą, kad muzikavimas sietas su žaidimu.
2. Lietuvių tradicijoje vaikų pasidaryti muzikiniai ar garsiniai *žaislai* vertintini kaip svarbūs jų pradinio muzikinio ugdymo įrankiai.
3. Pirmųjų muzikavimo įgūdžių būsimieji muzikantai neretai įgydavo ganydami, pamokyti kerdžiaus arba vyresnių piemenų.
4. Geru muzikantu galėjo tapti vaikas, turintis muzikinę klausą ir stiprią vidinę motyvaciją mokytis bei nuolatos tobulinti savo įgūdžius. Didelę įtaką turėjo žavėjimasis kitu geru muzikantu (mokytoju), jo autoritetas, galimybė susipažinti su muzikos instrumentu.
5. Paprastai griežti vaiką mokydavo vyrai, tačiau moterys dažnai pirmosios pastebėdavo ir ugdydavo jo muzikalumą, skatino pradėti muzikuoti.
6. Galima išskirti dešimt muzikinės patirties perdavimo etapų: nuo draudimo liesti tėvo muzikos instrumentą, savo pirmojo instrumento pasidarymo iki muzikavimo kartu su tėvu ir savarankiškai.
7. Griežti daugiausia mokydavosi iš klausos. Nuolat tobulinant įgūdžius, taip buvo sukaupiamas gana didelis aktyvus repertuaras.

SANTRUMPOS

JZv – Asmeninis J. Zvonkutės vaizdo įrašas.

LLKŽe – Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: *Gertrūda Naktinienė* (vyr. redaktorė), *Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.

LLKCA – Lietuvos liaudies kultūros centro muzikinio folkloro archyvas.

MFA V – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus muzikinio folkloro archyvo vaizdo fondai.

TGg – Asmeninis T. Grašytės garso įrašas.

TGv – Asmeninis T. Grašytės vaizdo įrašas.

UKM EA – Utenos kraštotyros muziejaus elektroninio archyvo duomenys.

IŠNAŠOS:

1. HERNDON, M., MCLEOD, N. *Music as culture*. Norwood: Norwood Editions, 1979, p. 40.
2. PALIULIS, S. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika: Pučiamieji instrumentai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
3. BURAČAS, B. Aukštaičių lumzdeliai. Iš: *Žiburėlis*, 1939, Nr. 9, p. 136–137; GLEMŽAITĖ-DULAITIENĖ, E. *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958; PALIULIS, S. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika: Pučiamieji instrumentai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959; ŽILEVIČIUS, J. Liaudies muzikos instrumentai. Iš: *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1968, t. 15, p. 487–493.
4. KIRDIENĖ, G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius: Kronta, 2000.
5. VYČINAS, E. Lietuvių smuikas. Iš: *Liaudies kūryba*, 2002, T. 5, p. 286–314.
6. KIRDIENĖ, G. Min. veik., p. 255; VYČINAS, E. Min. veik., p. 289.
7. KARČEMARSKAS, M. Cimbolai ir muzikavimo jais tradicija Lietuvoje. Iš: *Lietuvos muzikologija*, 2007, t. 8, p. 142–163.
8. BAIKA, A. *Armonikų tipo instrumentai Lietuvoje ir atlikimo metodikos klausimai*, Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, LTSR valstybinė konservatorija, 1984; *Kaimo armonikos*, Vilnius: Pradai, 1994.
9. Panaudoti LMTA Etnomuzikologijos skyriaus muzikinio folkloro archyvo videojrašai (MFA V) bei autorės asmeninių ir drauge su kitais etnomuzikologais 2009–2010 metais vykdytų lauko tyrimų medžiaga, kurios nemaža dalis yra saugoma šiame archyve. Taip pat remtasi kitų etnomuzikologų asmeniniais lauko tyrimais. Iš dalies – Utenos kraštotyros muziejaus etnoinstrumentologinių ekspedicijų anketų ir tyrinėtojų dienoraščių, saugomų LLKC ir muziejaus archyvuose, duomenimis. Panaudoti Etnomuzikologijos instituto ir LLKC darbuotojų 1989 m. rugpjūčio 6–8 d. ir 2004 m. rugpjūčio 3–6 d. bei Utenos kraštotyros muziejaus nuo 2005 m. vykdytų instrumentinių ekspedicijų, kuriose dalyvavo ir straipsnio autorė, medžiaga.
10. FELFŐLDI, L. Dance Knowledge. To Cognitive Approach in Folk Dance Research. Iš: *Dance Knowledge – Dansekunnskap. International Conference on Cognitive Aspect of Dance. Proceedings 6th NOFOD Conference (eds.* Anne Margrete Fiskvik – Egil Bakka). Trondheim, 2002, January 10–13, p. 13–20.
11. KIRDIENĖ, G. Min. veik, p. 36.
12. *LKŽe* – Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas (redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė), Vilnius, Lietuvių kalbos institutas, 2005.
13. HUIZINGA, J. *Homo ludens: A study of the play-element in cultur.*, Boston: Beacon Press, 1955, p. 21.
14. ŠIMONYTĖ–ŽARSKIENĖ, R. *Skudučiavimas Šiaurės Rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 109.
15. BLAŽEVIČIUS, P. Vaikų žaislai ir žaidimai XIII – XVII a. Lietuvoje (remiantis archeologijos duomenimis). Iš: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 33, p. 87.
16. PLIURAITĖ-ANDREJEVIENĖ, N. *Lietuvos vaikų žaislai*, Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 49.
17. KONTAUTIENĖ, Z. *Žaidimų teorija*, Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1978, p. 26, 13.
18. VYČINAS, E. Min. veik., p. 289.
19. VITAUSKAS A. Senovės piemenų muzikos instrumentai. Iš: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1940. Nr. 2 (25), p. 150.
20. BURAČAS, B. Aukštaičių lumzdeliai. Iš: *Žiburėlis*, 1939, Nr. 9, p. 136–137; GLEMŽAITĖ-DULAITIENĖ, E. Min. veik.; PALIULIS, S. Min. veik.; ŽILEVIČIUS, J. Min. veik.
21. KATKUS, M. Balanos gadynė. Iš: *Mūsų tautosaka*, Kaunas, 1931, t. 4, p. 50.
22. BANIONIS, K. Prano Puskunigio pamokas prisimenant. Iš: *Aš išdainavau visas daineles*, Vilnius: Vaga, 1988, t. 2, p. 465.
23. BURAČAS, B. Min. veik., p. 497.
24. Apie švilpukus, darytus iš alksnio, karklo, žilvičio be skylučių ar su viena skylute pasakojo pateikėjai B. Ulčickas, A. Galvydis, K. Kunigėlis, P. Matulis, R. Trainys ir K. Kurpis (Ulčickas Bronius, g. 1919 m. Baltarusijoje, Minske, gyv. Utenos r., Saldutiškio ap., Devyniaviršės k. LLKCA, užr. 1989 m.; Galvydis Antanas, g. 1918 m. Utenos r.,

Užpalių vls., Likančių k. LLKCA, užr. 1989 m.; Kunigėlis Kazimieras (1914–1987), g. Utenos r., Draničėnų k., gyv. Utenos r., Daugailiuose. LLKCA, užr. 1989 m.; Matulis Povilas, g. 1935 m. Utenos r., Vyžuonų sen., Zabludavų k., gyv. Leliūnų sen., Narkūnų k. TGv, užr. R. Garsonas, R. Garsonienė, T. Grašytė 2010 m.; Trainys Valentas Rimas, g. 1941 m. Utenos r., Mockėnų ap., Puodžių k., gyv. Utenoje. MFA 202, MFA 203, TGv, užr. R. Garsonas, T. Grašytė 2010 m.; Kurpis Kazimieras, g. 1935 m. Utenos r., Tauragnų vls., Antabaltės k., gyv. Utenos r., Tauragnų sen., Lukošiūnų k. LLKCA, UKM EA, užr. 2004 m.

25. Apie ganymo papročiuose naudotus pučiamuosius instrumentus plačiau: APANAVIČIUS, R. *Baltų etnoinstrumentologija. „Vydijos" priedas,* Kaunas: Kauno lietuvių tautinės kultūros centras, 1992, p. 28–38.
26. VYŽINTAS, A. *Pranas Stepulis,* Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2003, p. 10–11.
27. KIRDIENĖ, G. Min. veik., p. 52.
28. KIRDIENĖ, G. *Polka su minorium*: Telšių r. liaudies smuiko muzikos stilius. Iš: *Lietuvos muzikologija,* Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2008, t. 8, p. 123.
29. KIRDIENĖ, G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Min. veik., p. 205–206.
30. NEVULIS, Jonas, g. 1918 m. Krasnavo apskr. (db. Punsko), Didžiulių k. TGg, užr. G. Kirdienė, A. Kirda, D. Jucius, T. Grašytė 2009 m.; Jančas Algirdas Juozas, g. 1942 m. Vilkaviškio r., Gudelių k., gyv. Marijampolėje. TGg, užr. T. Grašytė 2010 m.
31. VYČINAS, E. Min. veik., p. 291.
32. KIRDIENĖ, G. Lietuvių liaudies smuikai ir jų strykai (skirstymas, sandara, derinimas, garso apibūdinimas). Iš: *Liaudies kūryba*, Vilnius, 2002, t. 5, p. 255.
33. GUČAS, R. Smuikas Lietuvoje. Iš: *Liaudies kūryba.* Vilnius: Mintis, 1969, t. 1, p. 211.
34. ŠLIAUŽYS, Sigitas, g. 1930 m. Punsko ap., Šlynakiemio k., gyv. Valenčių k. TGg, užr. G. Kirdienė, A. Kirda, D. Jucius, T. Grašytė 2009 m.
35. ŽILINSKAITĖ, V. Muzikai raikia ukvatas ir jaunuma. Iš: *Aš išdainavau visas daineles*, Vilnius: Vaga, 1988, t. 2, p. 211.
36. NAKIENĖ, I. *Nedėlios Rytelį [Natos]. Stanislovo Berenio instrumentinės muzikos rinktinė.* Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2007, p. 7.
37. LEHMANN, I. *Motyvacija. Kaip tėvai galėtų padėti savo vaikams,* Vilnius: Gimtasis žodis, 2009, p. 19–20.
38. Plg. KIRDIENĖ, G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Min. veik., p. 103.
39. Ten pat.
40. URBIENĖ, A. Viekšniškiai grajina ir dainuoja. Viekšnių patriūbočiai. Iš: *Aš išdainavau visas daineles*, t. 2. Vilnius: Vaga, 1988, p. 454.
41. JAKUBAUSKAS, Stasys, g. 1930 m. Seinų vlsč., Žagarų k. orig. MFA DV 139, TGg., užr. G. Kirdienė, A. Kirda, D. Jucius, T. Grašytė 2009 m.
42. BANIONIS, K. Prano Puskunigio pamokas prisimenant. Iš: *Aš išdainavau visas daineles*. Vilnius: Vaga, 1988, t. 2, p. 176.
43. Algirdas Gricius pabrėžė, kad dabar mokyklose mokant muzikuoti dažnai nepaisoma žmogaus suvokimo ypatybių, daugiausia dėmesio skiriama instrumento laikymui, pirštuotei, natų skaitymui ir kitiems techniniams dalykams. Pradėti mokyti reikėtų nuo paprastų, gerai žinomų dalykų, skatinti mokinio aktyvų vidinį girdėjimą: „Rankos, realizuodamos šį girdėjimą, paklusdamos jam, pačios (savaime) atras judesius, reikalingus tokiam skambėjimui išgauti" (GRICIUS, A. *Smuikavimo dėmenys. Muzikos paskaitų konspektai, I sąsiuvinis,* Vilnius, 2008, p. 64).
44. JANČAS, Algirdas Juozas, g. 1942 m. Vilkaviškio r., Gudelių k., gyv. Marijampolėje. TGg, užr. T. Grašytė 2010 m.
45. TRAINYS, Valentas Rimas, g. 1941 m. Utenos r., Mockėnų ap., Puodžių k., gyv. Utenoje. MFA 202, MFA 203, TGv, užr. R. Garsonas, T. Grašytė 2010 m.
46. AUGĖNAITĖ, L. Alytaus ir Prienų krašto armonikininkų grojimo tradicijos. Iš: *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 1, p. 19.
47. Ten pat.
48. GUSTAFSSON, M. Min. veik., p. 42.
49. Strykinis bosinis ritminis muzikos instrumentas, primenantis lietuvių basetlę.
50. TARI, L. Min. veik., p. 130.
51. GJERTSEN, I. The Family as Carrier of Folk Song Tradition. Iš: *The Family as the Tradition Carrier. Conference Proceedings.* Tallinn, *1996,* No. 31, Vol. 1, p. 33.
52. TARI, L. Women, Musical Instruments and Instrumental Music. Iš: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, 1999, t. 40, Fasc. 1/3, p. 127.
53. CZEKANOWSKA, A. Is Music Crucial to a Sence of Identity? Traditional Stereotipe Vs. The Capacity to Adapt. Iš: *Individual and Collective in Traditional Culture. Töid Etnomusikoloogia Alalt*, 4. Tartu, 2006, p. 109.
54. GUSTAFSSON, M. Axel Sjölander – Seventh-Generation Fiddler. Iš: *The Family as the Tradition Carrier. Conference Proceedings,* Tallinn, 1996, No. 31, Vol. 1, p. 37–45.
55. Mažeikių r. savivaldybės kultūros centro vaikų folkloro ansamblis „Alksniokė" (vadovė Dainora Petrikienė).
56. KNUDSEN, R. Learning By Ear or from Written Music: Does It Make Any Difference to the Way We Know a Piece? Iš: *Music and Dance in War, Revival, and Islam, and New and Applied Research in Ethnomusicology and Ethnochoreology. Abstracts of the 38th World Conference of the International Council for Traditional Music*. Shefield, 2005, p. 49.

Traditional Methods of Learning to Play Lithuanian Folk Music Instruments – Primer

Toma GRAŠYTĖ

The article discusses methods of teaching (learning) children to play traditional folk music instruments. The key learning stages are revealed. Based on field research such as interviews with folk musicians, we can make the conclusion that in starting to learn, game elements are very important, as well as musical or phonic toys – sometimes the children themselves make musical instruments. A child becomes a musician if he/she has a natural ability – an ear for music, determination, a strong intrinsic motivation to learn. In learning, a particularly strong influence comes from the family – parents, relatives and other musicians who become both authorities and teachers. Typically children would be taught to play by men, but women often were the first to notice and develop musicianship, encouraging a child to start playing music. Learning was mostly by ear. By continuous development of skills, quite a large active repertoire could be accumulated.

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 39, Vilnius, el. p. toma.grasyte@gmail.com

Gauta 2011-08-23, įteikta spaudai 2012-10-30